

Algimantas Valantiejus

Diskursyviojo *post-* ir meninės tiesos pradų sąlytis, arba hermeneutinės dekonstrukcijos link

Rubavičius, Vytautas. 2003. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: kultūros, filosofijos ir meno institutas, 273 p.

Neseniai knygų lentynose pasirodė Vytauto Rubavičiaus knyga *Post- modernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vidinę šios knygos sandarą į visumą jungia konceptualus bandymas rekonstruoti *giminingas* postmodernaus ir hermeneutinio diskursų reikšmes. Giminingų reikšmių rekonstravimas, kaip rodo knygos autoriaus dėstymo logika, suteiktą galimybę ieškoti bendrų, jungiančiųjų principų, kurie savo ruožtu padėtų spręsti šiuolaikinių diskursų tarpusavio nesusikalbėjimo problemas.

Dar vieningesnis knygos autoriaus ketinimas atsiskleidžia nagrinėjant filosofinę *meno* svarbą. Remdamasis pamatine haidegeriška nuoroda, kad menas išreiškia prasminį *čia-būties* sandaros lauką, kuriame iškyla meninė tiesa, šios knygos autorius, pasitelkdamas šiuolaikinių poststruktūralizmo ir postmodernizmo koncepcijų analizę, kvestionuoja ilgainiui nusistovėjusį *filosofinio* ir *literatūros* teksto skyrimą.

Kad Vytautui Rubavičiui svarbios prielaidos, ypač susijusios su meno sfera, galima įsitikinti paėmus į rankas čia recenzuojamą knygą ir intuityviai „išmeigus akis“ į jos viršelį – paviršinį teksto lygmenį, kuris apima ne tik matomas, bet ir numanomas prasmes. (Kaip pažymi autorius, „išmeigti akis“, „mesti žvilgsnį“ tolygu įgyvendinti lietuvių kalbai būdingo regėjimo kryptingumo, o kartu ir pajėgumo, akta.)

Post- - išsivadavęs iš tvarkingo rašymo ribų **žymuo**, aiškiai išsiskiriantis savo tarantiniškai kraujuota spalva kartoniniame, pilkšvame, dinamiškų linijų knygos viršelyje, priartinančiame fragmentiškas, numanomas, dar neapibrėžtas žodžių, pasakymų ar užuominų reikšmes.

Akių rėžiančios spalvos priešdėlis figūriškai išsiskiria netvarkingai geometriškuose mėlio spalvos materijos sandėliuose, kuriuos kažkada rentė modernizmo epochos inžinieriai. Čia aiškiai išvelgiamos ilgo irimo ar tiesiog dabartinių skeptikų pastangų - sąmoningo dekonstravimo - žymės.

Netvarkingai skylinėjančios perskyros tarsi atveria patamsėjusių, beveik sukandėjusių, bedančių ir nuvertėjusių ertmių gelmes, kurios vis dėlto beprasmiškai, galbūt ironiškai, tebeieško galimybės autentiškai perteikti „identiškas“ reikšmes.

Tai - fragmentiški labirintai, kurie dinamizmo perkreiptu veidu rodo klaidinantį kelią į slepiamų tiesų bei ideologijų buveines. Beveik

visur – klaidinančios sąmonės fonai, netapačių interpretacijų laukai.

Greta keistai padidėjusio, bet jokių būdu ne centrinio, priešdėlio „Post-“, vos vos aukščiau ir dešinėje, pilkšvame, galbūt baltai melsvame savitai išleistos knygos fone skaitytojas aptiks ir pavardę, parašytą mažąja raide, – rubavičius.

Mažoji raidė tarsi taria, kad „pasakojantysis subjektas“ jau nebėra centrinė reikšmių kūrimo figūra, kad visos reikšmės – ten, suaižėjusiuose, netvarkinguose geometriniuose sandėliuose, - tereikia nuo jų nupūsti dulkes ir pakartotinai įsmeigti akis.

Beveik nelieka abejonių, kad tai – estetiškai pateikiama *žinia* skaitytojui, kuriam tereikia daryti kitą prielaidą, jog čia glaustai aprašyto „postmodernaus“ knygos viršelio autoriaus, Vytauto Rubavičiaus, *meninis* ir *estetinis* ketinimas vienaip ar kitaip susijęs su knygoje dėstomų minčių plėtra.

Ir iš tikrųjų: jau perskaitęs visą knygą skaitytojas, dar kartą sugrįždamas prie pradžioje matyto estetinio vaizdo, gali pakartotinai įsitikinti, kad estetiškos ir meninės tiesos samprata autoriaus pasitelkiama ir kaip siejančioji kompozicinė gija, ir, ko gero, kaip individualiai atrastas, egzistencinis, atsakymas į šioje knygoje keliamus problemiškus epistemologinius ir ontologinius klausimus.

Dar viena konceptuali autoriaus nuoroda yra ta, kad *intelektinės istorijos pažinimas* yra esminis dalykas suprantant bei rekonstruojant tiek socialinio, tiek „literatūrinio“ teksto ir socialinio veiksmo sąveiką. Pastaroji nuoroda, galima sakyti, „diktuoja“ knygos dalių išdėstymo tvarką, derinančią istorinio rekonstravimo ir argumentavimo aspektus.

Aptariamąją knygą sudaro šios struktūrinės dalys: „Įvadas“, keturi skyriai („Šiuolaikinės filosofijos hermeneutėjimo prielaidos“, „Filosofinė hermeneutika postmoderniojo diskurso lauke“, „Meno tiesa ir galia“, „Postmodernusis menas: kūrinys-ženklas-prekė“), kurie savo ruožtu susideda iš keturių ar penkių poskyrių, ir pabaigoje - glaustos „Išvados“.

Mintimis visiškai supaprastinus knygos

kompoziciją galima išvelgti tam tikrą „elementarųjį trikampį“, kurį sudaro konceptualinės gijos, dirbtinai neuždaromos savyje, bet, priešingai, -praplečiamos ieškant problemiška tvarka atsakymų. Tai - a) postmoderniosios dekonstrukcijos, b) filosofinės hermeneutikos ir c) filosofinės meno tiesos sampratos ir jų tarpusavio santykių nagrinėjimas.

Tiesą sakant, šiuo atveju keletą kartų pasikartojantį žodį *filosofija*, ko gero, būtų galima lengvai pakeisti kitu žodžiu – *tarpdalykinė disciplina*, nes ir problematika, ir netgi daugelis knygoje aptariamų autorių priskirtini platesnio pobūdžio intelektinei polemikai, kurią jau keletą pastarųjų dešimtmečių perteikia neblėstanti modernizmo/postmodernizmo priešprieša.

Pavyzdžiui, knygoje *kaip filosofai* nagrinėjami autoriai - Theodoras Adorno, Jeanas Baudrillardas, Zygmuntas Baumanas, Danielis Bellas, Stevenas Bestas, Michelis Foucault, Manuelis Castellsas, Jürgenas Habermasas, Fredricas Jamesonas, Douglasas Kellneris, Christopheris Norrisas, Richardas Rorty - „ne mažiau, bet, žinoma, ir ne daugiau teisėtai“ priskirtini *ir sociologijai*. Tai rodo postmodernizmui būdingų ribų de-diferenciaciją ir dar Friedricho Nietzsche's metaforiškai konceptualizuoto *perspektyvizmo* esminį išivyravimą šių dienų moksliniame, meniniame, filosofiniame, sociologiniame ir pan. diskursuose. Kaip pažymi autorius, postmoderniajam diskursui sąlygišką vientisumą teikia tam tikras teorizavimo pobūdis, įvairių filosofinės analizės būdų, filosofinių bei kultūrinių kontekstų derinimo „stilius“ (90).

Iš karto reikėtų pažymėti, kad aptariamoji Vytauto Rubavičiaus knyga yra aktuali dėl mažų mažiausiai keleto dalykų. Pirma, istorinio rekonstravimo principas suteikia šiai knygai būdingą privalumą: mažiau dėmesio skiriama vertinamiesiems aspektams, bet daugiau – nagrinėjamų diskursų panašumo ir skirtingumo elementams nustatyti.

Jeigu pripažinsime, kad Lietuvoje postmodernizmo supratimas ir rekonstravimas

iš principo susijęs su dvinare vertinamojo pobūdžio priešprieša, sveiko proto kalba apibūdinama žodžiais *patinka/nepatinka* (jeigu, pavyzdžiui, „postmodernizmas” patinka, vadinasi, jis, net nekvestionuojant šio reiškimo, susiejamas su „pažangesne pakopa”, neginčytinai pakeitusia „senamadišką” modernizmą, o jeigu *post* nepatinka, šis reiškinys, be jokios atidesnės analizės, priskiriamas regresyvaus reliatyvizmo, chaoso, sferai), tai turėsime pripažinti ir tai, kad Vytauto Rubavičiaus knyga – tai pirmasis blaivus, t.y. nuosaikus, bandymas Lietuvos intelektinėje terpėje sistemiškiau pažvelgti į *specifines* postmodernizmo reiškinio ištakas. Šioje knygoje nagrinėjami tam tikri hermeneutinės tradicijos filosofijoje bruožai, kurie, nepaisant dabartinio postmodernizmo ir hermeneutinės tradicijos atsiribojimo, turėjo įtaką formuojantis „post-“ inovacijoms.

Tiesą sakant, būtent įvairių postmodernizmo ištakų *istorinio rekonstravimo stygius* didžiąja dalimi ir nulemia *kraštutinių* požiūrių vyravimą, kurių padariniai yra paradoksalūs – postmodernizmas neretai apibūdinamas arba kaip “revoliucinė”, “ateities”, “pleibojiško erotizmo, atmetančio sausą akademinę ortodoksiją”, aistra (Kinčinitis 2001; 8); arba kaip “įtartinas” ar “amoralus” reiškinys, paprasčiausias subkultūros reiškinys, kuris, netekęs vienijančio antipozityvistinio pagrindo, „<...> taptų filosofui visiškai neįdomus, nes virstų nedarna gėjų, lesbiečių, transvestitų, anarchistų, benamių bei nepripažintų artistų protesto menkai artikuliuota išraiška” (Nekrašas 1998; 31); arba kaip reliatyvistinis „miglotumas” (Adomonis 1999; 11).

Paradoksas tas, kad šios laikysenos (tiek aistringai paremiančios, tiek nepakančiai atmetančios „post-“ reiškinys) savo kraštutiniuose taškuose *sutampa*, teigdamos, kad postmodernizmas nėra ir neturi būti teorinis, filosofinis, mokslinis ar sociologinis, t.y. intelektinis, sąjūdis. Kitaip tariant, abiem atvejais nuslystama į nusistovėjusią antinomiją – *mokslas ir nemokslas*.

Žvelgiant šiuo aspektu postmodernizmas iš tikrųjų esti „pavoingas“, „reliatyvistinis“,

„anarchistinis“, „griaunantysis“ intelektinis sąjūdis, kadangi jo atstovai drąsiai įgyvendina dekonstravimą pasitelkdami naujai formuluojamų sąvokų žodyną. Todėl pripažįstant, kad postmodernizmas yra „[...] *kokybiškai naujas universalios „planetarinės“ kultūros fenomenas, iš esmės besiskiriantis nuo ankstesnių*. (Andrijauskas 1995; 9; kursyvas autoriaus), kad “<...> tradicinių išeių užakimas verčia gręžtis į kultūros pakraščius, ieškoti sprendinių jos marginalijose” (Ališanka 2001; 103), kad „<...> reikia nebūti vien tik parašiškam, bet dalyvauti pakraštinėse zonose sykiu transformuojant disciplinarinius ir normalizuojančius centrus, kurie mus ir suparaštino.” (Tereškinas *et al.* 2002; 14), be visų šių apibrėžimų ir paraginimų, visus konvencinius - tiek *modernizmo*, tiek *postmodernizmo* - teiginius dera susieti su istorinio pobūdžio interpretacijomis. Toks būdas leistų geriau išvelgti skirtumus, panašumus, inovacijas, pertrūkius, kurie būdingi naujesiems *post-* sąjūdžiams.

Vadinasi, tai, ko labiausiai ir stinga diskusijose apie postmodernizmą, yra istorinė skirtingų akademinių diskursų analizė. Kaip jau minėta, savitą tokios analizės variantą pateikia čia recenzuojamos knygos autorius Vytautas Rubavičius. Kaip teigia autorius, „Postmodernieji mąstytojai, iškeldami savosios pozicijos radikalumą ir naujumą, yra linkę nutylėti hermeneutinės postmoderniojo diskurso šaknis, priskirdami hermeneutiką jau „įveiktai“ metafizinei tradicijai“ (242). Taigi vienas iš aktualesnių knygos aspektų yra nuoseklus istorinis hermeneutinių postmodernizmo šaknų rekonstravimas.

I dalyje „Šiuolaikinės filosofijos hermeneutėjimo prielaidos“ kalbama apie apie XX a. antrosios pusės filosofijos hermeneutėjimą, kurį paryškina mokslo filosofijos plėtotė:

„Į mokslinių disciplinų bei universalių mokslinių metodologijų statusą pretendavusių filosofinių srovių – semiotikos, struktūralizmo, loginio pozityvizmo ir jų atmainų – raida rodo, kaip keitėsi pats mokslis supratimas – jis vis labiau imtas remti hermeneutine intersubjektine kalbine komunikacija, besirutuliojančią gyvenamojo pasaulio aplinkoje. Kitaip tariant, ta raida įtraukia į save supratimo

problemas, kurias jau nuo seno gvildena filosofinės hermeneutikos šalininkai” (12).

Kitas svarbus knygos aspektas – postmodernizmo dėmenų svarstymas pasitelkiant ne tik bendruosius hermeneutinės tradicijos, bet ir filosofinės meno savivokos elementus (ypač III ir IV knygos dalyse). Nors autorius jau pačioje knygos pradžioje pasitelkia gana rizikingai apibendrintą teiginį, kad „*Filosofija nebesiekia atskleisti racionaliojo tikrovės pamato, neieško apriorinių pažinimo ar žmogaus gyvenamojo pasaulio supratimo principų, ji vis labiau „meniškėja“ ir „estetiskėja“* (8, kursyvas mano – A. V.), vis dėlto toliau pakankamai nuosekliai atskleidžiama šio teiginio prasmė.

Vytautas Rubavičius kalba apie būdingą meninės prigimties *tiesą*, prie kurios reikia prieiti kitaip nei prie mokslinės tiesos – į ją reikia ištraukti (161), ir apie šiuolaikinės filosofijos ir socialinių mokslų *pliuralistinio koegzistavimo*, kuriems savo ruožtu padarė poveikį socialinės, ekonominės, kultūros raidos veiksniai, padarinius. Būtų galima pridurti, kad racionalistinių ir analitinių kryptių koegzistavimas kartu su kitomis, daugiau ar mažiau alternatyviomis (iš principo taip pat besiremiančiomis racionaliomis argumentavimo formomis), kryptimis sukuria reliatyvizacijos padarinius, kuriuos apmąstyti autorius siūlo plačiau suprantamos hermeneutinės tradicijos pagrindu.

Taigi šiuo aspektu knygos autoriaus vartojamiems žodžiams „meniškėja“ ir „estetiskėja“ lyg ir nebereikia kabučių, nes hermeneutinė, perspektyvinė ir santykiška išžiūrėjimo ar „akių išmeigimo“ erdvė gali būti perteikiama, be įprastų reikalavimų, būtent *menišku* bei *estetiniu* pagrindu.

Kaip rodo paties knygos autoriaus argumentavimas, šiek tiek platesne negu įprasta prasme vartojamas terminas „filosofijos hermeneutėjimas“ apima ir kai kuriuos esminius konceptualinius elementus, kurie įsitvirtino ir postmodernizmo diskurse. Tai – žmogaus egzistencijos istoriškumas, supratimo prielaidiškumas ir intersubjektyvumas,

gyvenamojo pasaulio kalbiškumas, pokalbis, kaip esminis supratimo bei sutarimo ir socialinio sąryšingumo laidas.

Be to, pats postmoderniojo dekonstruojančio mąstymo impulsas, autoriaus teigimu, gerokai buvo lemtas Martino Heideggerio įvykdyto „ontologinio posūkio“, jo intencijos suardyti ir rekonstruoti Vakarų metafizikos tradiciją (12).

Taigi autoriaus įvardijamą „hermeneutėjimo“ tendenciją reikėtų suprasti ne kaip kokį nors unikalų specifinės filosofijos krypties gebėjimą iškovoti geresnę padėtį lyginant su kitomis kryptimis (šitaip, beje, paprastai plėtojosi intelektinių kryptių istorija *modernybės* sąlygomis), bet veikiau kaip pastaraisiais dešimtmečiais, kartu su socialinės, ekonominės ir kultūros raidos pokyčiais, susiformavusią filosofinių diskursų įvairovę, kurią, autoriaus teigimu, „<...> lemia ne tik intensyvus įvairių kultūros tradicijų bendravimas, tačiau ir globalizacijos procesų skatinamas kultūrų fragmentavimasis, naujų kultūrinių tapatumų kūrimasis, reikalaujantis savo filosofinio konceptualizavimo” (8).

V. Rubavičius teigiamai vertina postmodernaus filosofavimo galimybes, kurios įtvirtina filosofinio diskurso atvirumą, sąlygiškumą, o kartu ir „įvykiškumą“ supratimą. Tačiau *postmodernusis diskursas*, iš principo paneigiantis Vakarų metafizinės tradicijos puoselėtą *didįjį pasakojimą*, drauge siekia įteisinti ir gana radikalų atsiribojimą nuo tradicinių filosofinių kryptių, iš kurių, be kita ko, formuojasi pertvarkomas postmodernizmo žodynas. Kaip atsvarą tokio atsiribojimo perspektyvai autorius mato hermeneutinio ir meninio filosofijos (čia būtų galima pridurti – tikėtina, kad ir mokslo) pagrindo rekonstravimą.

V. Rubavičius linkęs atsisakyti tos nevaisingos postmoderniojo diskurso sampratos (t.y. minties, kad tai yra įvairiausių šiuolaikinių reliatyvistinių bei iracionalistinių filosofinių kryptių samplaika), kurią siūlo kai kurie šios krypties kritikai. Randamas konstruktyvesnis šios krypties analizės pagrindas – filosofinės nuostatos ir filosofavimo pobūdis.

Ir iš tikrųjų: kadangi postmodernizmas nėra paskira teorija, o veikiau paradigminio pobūdžio pertvarkymai, postmoderniajame diskurse besiformuojančias sąvokas nepakanka vertinti tik vienpusiškai, t.y. žvelgiant iš *jau įteisintos* paradigmos „aukštumą“. Tai būtų kategoriškas ir neperspektyvinis vertinimas. Todėl ir siekiama sistemiškai sugrįžti prie prielaidinių lygmenų. V. Rubavičius pažymi: „Jau *diskurso* sąvokos išivyravimas žymi tam tikrą filosofavimo slinktį ir filosofinio žodyno pasikeitimą, susijusį su kalbos, teksto bei teksto veiksmingumo reikšmės suvokimu (9).

Čia autorius tinkamai nurodo, ko gero, lemiamą šios *slinkties* veiksnį – filosofijos ir socialinių mokslų pakartotinį atsigręžimą vienos į kitą: „Diskurso sąvoka ir diskurso supratimas įgauna reikšmę „lingvistinį posūkį“ patyrusiam socialiniame moksle, kai buvo imta aiškintis, kaip kalba ir įvairios lingvistinės sociokultūrinės formos perteikia socialinę patirtį bei struktūrina patį socialinį kultūrinį subjektą, įtvirtindamos jo tapatumo kūrimo, socialinių ryšių bei savivokos ugdymo būdus“ (ten pat).

Diskursyviųjų praktikų konfiguracija, kuri yra pažinimo¹ archeologijos objektas, nulemia ir konkrečias istorines subjektinimo formas, ir socialines subjekto padėtis. Pastarąją Michelio Foucault prielaidą knygos autorius pačioje pradžioje nurodo įvardindamas lemiamą minėtos „slinkties“ ar persilaužimo momentą, nes Foucault išplėtotas „šnekos kaip praktikos“ supratimas iškelia *ikisqvokinį* visoki pažinimą palaikantį lygmenį, kuriame sąveikauja pirminės objektyvacijos struktūros (10).

Kadangi kai kurie postmodernistai, pavyzdžiui, Jeanas Baudrillardas, ar metaforiškai, ar tiesiogiai (šios pernelyg griežtos perskyros kvestionavimas – taip pat postmodernaus kalbėjimo ypatumas), kalba

apie esminį *socialumo* sunykimą šiandienos simuliacrų hipertikrovėje, tai *ikisqvokinis lygmuo*, atrodo, yra toji ontologinė sfera, kurią įvairiais atžvilgiais ir aptaria autorius, siekdamas išvelgti dekonstravimo archeologijos ištakas ir kitus pozityvius postmodernizmo šaltinius, įskaitant ir socialumo atžvilgį: „Vadinasi, postmodernioji kultūra bei menas nenusigręžia visiškai nuo *socialumo*, nuo kasdienio gyvenimo problemų, kurios vienaip ar kitaip įtraukiamos į kasdienybės suestetinimo vyksmą“ (238, kursyvas mano – A. V.).

Kadangi glausta recenzijos apimtis neleidžia pernelyg išsiplėsti, tai galima nurodyti tik svarbiausius istorinės idėjų genezės nagrinėjimo bruožus. V. Rubavičius skiria postmodernaus diskurso temas kildinantį filosofinio paveldo branduolį - F. Nietzsche'as, W. Dilthey'aus bei M. Heideggerio „filosofinį kompleksą“, pridurdamas ir vėlyvojo L. Wittgensteino hermeneutiškumą.

Be to, svarbu pabrėžti ir tai, kad, autoriaus manymu, būtent šis *branduolys* postmodernųjų filosofavimą *neišvengiamai* sieja su Vakarų metafizikos tradicija, nuo kurios, kaip jau minėta, stengiasi „pabėgti“ beveik visi *post*-diskursai. Autorius ne kartą pažymi, jog filosofinės hermeneutikos tradicijoje glūdėjusį reliatyvizmo užtaisą šiuo metu stengiamasi suvaldyti įvairiais „sugrįžimais“: prie I. Kanto (J-F. Lyotard'as), prie mesijinių struktūrų (J. Derrida) ar socialinės praktikos neapibrėžtumą „stabilizuojančiais“ komunikaciniais dariniais – konsensu (J. Habermasas, R. Rorty), institucinėmis galios struktūromis (13). Kokiam iš šių „sugrįžimų“ simpatizuoja knygos autorius?

Kalbamosios knygos autoriui itin svarbios meno sąsajos su tam tikrais tiesos „laukais“ (239). O tai ryškėja jau nuo knygos pradžios, nepaisant to, kad pirmieji du knygos skyriai

¹ Nors autorius čia vartoja terminą „pažinimas“ ar „pažinimo archeologija“, tačiau tikriausiai būtų tiksliau vartoti terminą „žinojimas“ ar „žinojimo archeologija“. Ir ne tik todėl, kad jau nusistovėjo Karlo Mannheimo „žinojimo sociologijos“ apibrėžimas, bet pirmiausia todėl, kad „pažinimas“ konvenciškai nusako pabrėžtinai racionalistinę (jeigu pripažinsime, kad moderniosios filosofijos pradininko R. Descartes'o filosofija pirmiausia yra „metodo filosofija“) tradicinę kartezijetišką „aiškaus“, „akivaizdaus“, „tikro“, „centrinio subjekto“ pažinimo sampratą. *Pažinimas* apima perdėm racionalų lygmenį, tuo tarpu *žinojimas* – žymiai platesnes reikšmes, įskaitant numanomas, nutylėtas, perkeltines, ironiškas ir pan. reikšmes. „Žinojimas“ yra neatskiriamas nuo kolektyvinės prigimties rašytinių ir sakytinių procesų. Kaip pažymi ir pats autorius (11), „Būtina išskirti hermeneutinį diskurso supratimą: jis apima diskurso interpretavimą, produkavimą (socialinės bei institucinės sąlygos) ir poveikį (veikiantis tekstas).

skirti epistemologinei ir ontologinei problematikai. Aptardamas filosofinio hermeneutėjimo raidą V. Rubavičius nurodo kertinius sandus, kurie patikslina anksčiau minėtas *tiesos* ir *meno* laukų sąsajas: W. Dilthey'us iškeliaš literatūros svarbą istorijai pažinti, M. Heideggeris poetinį sakymą susiejaš su pirminiu įsiklausymu į Būtį, o H.-G. Gadameris, plėtodamas M. Heideggerio išvalgas, pabrėžiaš, kad menas atskleidžia tokias tiesas apie žmogaus gyvenamąjį pasaulį, kurios neprieinamos jokiems mokslams, kad mokslinės tiesos samprata yra pernelyg siaura (14).

Pagaliau ir postmodernusis mąstymas iš dalies yra ir „meninis“, ir „estetinis“ filosofavimas, kadangi filosofinis diskursas įtraukia įvairius literatūrinius žanrus, visoki kalbėjimą apie meną, estetinį būties interpretavimą. Naujos dekonstravimo trajektorijos skleidžiasi siejant („suarstant“) literatūrinius ir filosofinius tekstus (15).

Daugeliui skaitytojų, ko gero, kils esminis klausimas: ar skiriasi ir kaip skiriasi „literatūrinis“ ir „filosofinis“ (kad ir diskursyvaus pobūdžio postmodernusis) tekstai? Pirmiausia turbūt aišku, kad tai nėra tiesmukas pasakymas, - kad tariamai literatūrinis ir filosofinis tekstas yra vienas ir tas pats dalykas. Čia veikia kalbama tiek apie filosofinių standartų taikymo literatūrai, tiek literatūrinių priemonių taikymo filosofinei (plačiąja prasme) literatūrai paveikumo galimybes.

Padidėjęs šiuolaikinės filosofijos ir socialinių mokslų dėmesys *pasakojimo* bruožams atskleidė sudėtinį ir gana *prieštarinę* šių mokslų pagrindą. Tokį prieštarumą paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais dar labiau išryškino *naratyvinių* socialinių mokslų projektai, atskleidžiantys vartojamas literatūrinės ir meninės priemones. Nors (sunku susilaikyti nepridūrus), pavyzdžiui, sociologai turbūt labiausiai buvo primiršę naratyvinius savo disciplinos pagrindus (kuriuos vis dėlto tebeplėtojo hermeneutinės ir interpretacinės sociologijos kryptys, o vėliau iškilūs gretimų disciplinų atstovų Haydeno White'o, Charleso Taylora, Alasdairo MacIntyre'o darbai),

šiandieną įvairios sociologijos kryptys vis labiau pabrėžia naratyvo svarbą.

Sugrįžtant prie svarstomos knygos būtina pridurti, kad dėmesys „literatūrinio pasakojimo“ elementams derinamas su knygos autoriaus pastangomis išnagrinėti ryšį tarp *meno* ir *gyvenimo* formų, kadangi teksto prasmų analizė skatina aptarti ir svarbaus ontologinio pagrindo problematiką. Į šiuos klausimus autorius iš dalies atsako nagrinėdamas, pavyzdžiui, P. Ricoeuro koncepciją. Ricoeuro supratimu, ženklas visada kažką reiškia, nurodo, o kalba nepalaujamai kreipia į žmogaus egzistenciją, vadinasi, ontologiją, kuri iš esmės ir išlaisvina mąstymą iš „kalbos kalėjimo“, *neleisdama jam atsiduoti vien ženklinio prasmingumo pagundoms* (43, kursyvas mano – A. V.).

Anksčiau minėtą dvipusį santykį tarp literatūros ir filosofijos V. Rubavičius perteikia pasitelkdamas J. Derrida plėtojamą *metaforos* ir *prasmės* supratimą, kadangi būtent šie ypatumai ir neigia galimybę aiškiai skirti filosofinį ir literatūrinį tekstą – filosofija ir literatūra yra skirtingos tekstų rašymo praktikos, kurios nepalaujamai aiškinasi savo skirtingumą ir įvairiai viena nuo kitos atsiriboja, o atsiribojimas yra istoriškai sąlygiškas, nuslepiantis giminingumą.

Paremdamas Derrida laikyseną ir polemiškai atsakydamas jo kritikams V. Rubavičius pabrėžia, kad kritikams labai sunku apeiti keletą akivaizdžių dalykų. Pirmiausia ir literatūriniai, ir filosofiniai tekstai yra pagal tam tikras žanrų konvencijas parašyti kūriniai. Žanrų konvencijos gana neapibrėžtos, tad griežtų žanrų ribų neįmanoma nustatyti. Be to, Derrida ne naikina logikos pirmenybę prieš retoriką, kaip teigia Habermasas, o grąžina retorikos, kitaip tariant, kalbinės raiškos ir rašymo teises, kurios buvo išstumtos už filosofinės refleksijos (101). Čia reikėtų pridurti, kad būtent poleminių pobūdžio samprotavimai užpildo Vytauto Rubavičiaus knygą gyvais ir intriguojančiais intarpais, kurių, beje, kartais pristinga pernelyg deskriptyviniuose knygos skyriuose.

Visiškai pritarčiau autoriui, kad konvencinės

filosofinės *prozos* kalba tiesiog negali įstengti perteikti stebinančios gyvenamojo pasaulio įvairovės, sudėtingumo, o pagaliau – jo „netobulumo“, t.y. „nukrypimų“ nuo abstrakčių, racionalių ir geometrinių racionalistinės filosofijos apibrėžimų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pats tikrovės patyrimas, išgyvenimas ar stebimo elgesio faktas yra ne paprasčiausias išorinės tikrovės „atspindys“, bet tam tikras „interpretacinis dydis“, kurį pateikia pasakotojo perteikiama prasmė. Kitaip sakant, tikrovės patyrimo faktų neaptiksime visiškai už pačių naratyvinių pastangų. Kaip pagrįstai pažymi V. Rubavičius, literatūra padeda išvengti įsikalinimo tarp savosios diskursyvinės praktikos brėžiamų ribų (104).

Nors pastarasis aspektas esti lyg ir savaimė suprantama mokslinės veiklos prielaida, tačiau didžioji socialinių santykių dalis paprastai pranyksta už racionalių mokslinių schemų konstrukcijų, dažnai visiškai paslėpdama ir savitą vaidmenį, kurį gyvenimo surežisuotame spektaklyje atlieka pats tyrėjas. Todėl svarbu didesnę negu iki šiol dėmesį skirti ne šabloniškam abstrakčių teorinių standartų stiliui, bet veikiau specifinio pasakotojo stiliui, glaudžiau įtraukiant laikiškumo sampratą, skatinančią neapsiriboti tik socialinių santykių tyrimu, tačiau įtraukti ir biografinius-socialinius pasakotojo bruožus.

Rašymo, pateikimo, šnekos stilius negali būti „neutralus“, jau pati rašymo forma daro įtaką turiniui. Ir čia aptinkamas vienas iš svarbiausių hermeneutinės tradicijos, gebančios priartėti prie meninės tiesos laukų, pranašumų. Kaip rašo knygos autorius, „Kurdamas savo kūrinį, menininkas išreiškia ir tam tikrus *istorinio gyvenamojo pasaulio aspektus*, kurie kūrinyje susisieja į ypatingą visumą, nusakančią jo paties egzistencijos pobūdį“ (157, kursyvas mano – A. V.).

Trumpam sugrįžtant prie „filosofinio“ ir „literatūrinio“ tekstų perskyros reikėtų pažymėti, kad bet kuriuo panašiu atveju nederėtų žengti vienpusiška kryptimi, bet, priešingai, stengtis išlaikyti savirefleksyvumo egzaminą papildomai klausiant, kokie yra *skiriamieji* literatūros ir filosofijos tekstų

bruožai? Kokį vaidmenį, pavyzdžiui, vaidina filosofiniams tekstams būdingi *sistemiškumo*, *argumentavimo nuoseklumo*, *teiginių apibrėžtumo*, neretais atvejais ir *teiginių patikrinamumo galimybės* bei kiti skiriamieji požymiai?

Jeigu, pavyzdžiui, būtų išlikę Aristotelio rašyti „literatūrinio pobūdžio“ dialogai (kaip kad išliko Platono dialogai, bet, priešingai, neišliko jo *mokslinių* tekstų, apie kuriuos užsimena Platono mokinys Aristotelis), tai ar Aristotelio *literatūriniai dialogai* šiandieną būtų laikomi esminiais filosofinių tekstų *standartais* ar „tik“ literatūriniais-filosofiniais platoniško pavyzdžio tekstais, o standarto būtų ieškoma kituose, „labiau racionalistiniuose“ tekstuose?

Viena vertus, kaip pagrįstai rašo V. Rubavičius, „Pirmiausia ir literatūriniai, ir filosofiniai tekstai yra pagal tam tikras žanrų konvencijas parašyti kūriniai. Žanrų konvencijos gana neapibrėžtos, tad griežtų žanrų ribų neįmanoma nustatyti. Filosofiniais įvardijami įvairiausi tekstai – Platono „Dialogai“, B. Pascalio ir M. de Montaigne'io mintys, I. Kanto bei F. Nietzsche's veikalai. Sunku jiems visiems surasti bendrą vardiklį“ (102).

Kita vertus, neabejotinai galima rasti ir skiriamuosius šiųdviejų diskursų bruožus. Ko gero, kiekvienam rašančiajam yra artimesnis vienas (kalbamuoju atveju hermeneutinis), bet ne kitas diskursas. Literatūrinio ir filosofinio diskursų skiriamųjų požymių ar bent jau bandymo aptikti tokius požymius V. Rubavičiaus knygoje šiek tiek pristingama. Galbūt jau dėl anksčiau minėtos priežasties – bandymo įrodyti platesnes ir gilesnes filosofinio *diskurso* galimybes, kurias užgožia nepakankamas hermeneutinio prado šiuolaikiniam filosofavimui įvertinimas?

Nors kai kurie hermeneutikos kritikų aspektai knygoje glaustai aptariami, turbūt dėl tos pačios priežasties kartais stinga ir kritiškesnio pačios hermeneutinės tradicijos elementų peržiūrėjimo (tai, žinoma, sunkiausias reikalavimas kiekvienam rašančiajam, daugiau ar mažiau emociškai ir autobiografiškai prisišliejusiam prie „savosios“ tradicijos).

Kaip jau minėta, vienas iš labiausiai

intriguojančių visus potencialius šios knygos skaitytojus bruožų yra tas, kad čia nuosekliai aptiriamos hermeneutinės tradicijos elementų sąsajos su postmodernizmo diskursu. Ši bendroji problematika skaidoma į potemes, kurias labai glaustai norėtusi apžvelgti. I dalies 1-ame knygos poskyryje aptiksime hermeneutinėje tradicijoje vartojamos *teksto* sąvokos aptarimą, *teksto* ir *diskurso* sąvokų palyginimą, *meninės vaizduotės* svarbos filosofiniam argumentavimui įvertinimą, savirefleksijos kaip vieno iš svarbiausių hermeneutikos veiksnių aptarimą.

Pastarasis aspektas yra ypač svarbus, nes, kaip teigia autorius, suprasdami kitus, suprantame save, o save galime suprasti tik per gyvenimo objektyvacijas: „Taip hermeneutika pradėjo kryptingai kvestionuoti racionalųjį protą bei racionaliąją refleksiją, grindžiamą dekartiškais mąstymui savaime aiškiais dalykais“ (37). Čia, žinoma, V. Rubavičiaus nusakomas bene svarbiausias hermeneutikos ir postmodernizmo giminingumo elementas.

2-ame poskyryje, nagrinėdamas gamtos ir humanitarinių mokslų perskyrą, knygos autorius atkreipia dėmesį į tai, kad gamtos ir humanitarinių mokslų ginčas *jau vyko įsivyraujant scientistinei ideologijai*, kuri gamtamokslinį pažinimą įtvirtino kaip visuotinį pažinimo etaloną ir žmonijos ateitį susiejo su gamtos mokslų laimėjimais. Savo ruožtu tokia ideologija savaip skatino krizinius XX a. kultūros reiškinius (57). 3-iame knygos poskyryje, aptardamas M. Heideggerio *ontologinį posūkį*, autorius pabrėžia, kad būtent po Heideggerio atsigręžimo į būtį ir būties prasmės klausimo iškelimo atsivėrė galimybė naujai filosofijos sistemų „perskaitymo“ strategijai, ieškant šiose sistemose esminio „trūkio“, „lūžio“, „prieštaringumo“, prielaidų nesuderinamumo.

4-ame poskyryje, svarstydamas hermeneutinės scientistinio pasaulėvaizdžio kritikos ypatumus, V. Rubavičius, remdamasis ypač Heideggerio ir kitų autorių koncepcijų analize, apibūdina *scientizmo* bei *racionalizmo* ribotumus. Kadangi šioji tematika tiesiogiai siejasi su įvairiais galimais postmodernizmo

kaip multidiskursyvaus reiškinių šaltiniais, naudojantis proga knygos autoriui norėtusi pateikti ir keletą kritinių pastabų.

Šios recenzijos autoriaus nuomone, būtų galima įvardinti, kad ir skaitytojų informavimo dėlei, svarbiausius tų filosofinių (kadangi čia daugiau kalbama apie postmodernizmo filosofijos raidą) krypčių elementus, kurie, be hermeneutinės tradicijos, darė įtaką formuojantis *post-* diskursams. V. Rubavičius glaustai įtraukia itin svarbių Th. S. Kuhno, padariusio esminį poveikį šiuolaikinės filosofijos pertvarkymams, idėjų aptarimą, minėdamas ir kitus iškilus šio laikotarpio autorius, o taip pat nagrinėja Th. Adorno *kultūros industrijos* sąvoką bei J. Habermaso *komunikacinio veiksmo* sampratą, tačiau labai stinga aiškesnio visos kritinės Frankfurto mokyklos ir postmodernizmo ryšių įvardijimo (bent jau konstatavimo), galbūt ir neomarksizmo krypčių bei šiuolaikinių mokslo sociologijų, kurios susiformavo jau po mokslo filosofijos „posūkio“, įvardijimo; šie ryšiai plačiai nagrinėjami šiuolaikinėje filosofinėje ir sociologinėje literatūroje. Kadangi kalbama apie specifinių - hermeneutinių ir *post-* - idėjų genezę, ko gero, reikėtų šiek tiek tikslesnio ir išsamesnio autorių apibūdinimo kalbant apie scientizmo bei racionalizmo ribotumus bei naujos mokslo filosofijos bei pažinimo teorijos kūrėjus (psl. 75-6).

1-ame II skyriaus poskyryje nagrinėjama *postmodernizmo* sąvoka, *retorikos* svarba filosofinio teksto analizei. Kituose poskyriuose, be kitų dalykų, glaustai aptariama R. Rorty ir J. Habermaso teorinių laikysenų prieštara, teigiant, kad Habermaso *komunikacinio veiksmo* teorija yra „metafizinės kilmės bandymas išvengti pokalbio“ (remiantis R. Rorty nuorodomis). Todėl vėlgi naudojantis proga derėtų pridurti, kad šiame aptarime, galima sakyti, užgožiami J. Habermaso *kritinės* ir *pragmatinės* sociologijos pagrindai. Kaip teigia pats Habermasas: „Kaip minėta anksčiau, netgi šiandieną mums trūksta pragmatiškos argumentavimo logikos, kuri tinkamai nustatytų vidinius ryšius tarp kalbinių aktų *formų*. Tik tokia diskurso teorija galėtų aiškiai

teigti, iš ko sudaryta argumentavimo vienovė ir ką nusako procedūrinis racionalumas po to, kai visos substancinės proto sąvokos kritiškai išskaidomos.” (Habermas 1984; 249)

III ir IV knygos skyriuose knygos autoriaus kviečiama atidžiau pažvelgti į tai, kas gi tebėra svarbiausi ontologiniai dydžiai „praūžus dekonstravimo vėtrai“. Viena iš svarbiausių čia pateikiamų autoriaus nuorodų, ko gero, yra šioji: „Pereinant į visuomeninį lygmenį, galima sakyti, jog žmonės vieni kitus supranta ne dėl kokių mistinių kalbos savybių ar sąmonės sandaros ypatumų, o kad būti čia, vadinasi, būti sykiu su kitais ir su pasauliu. Menas kaip tik ir iškelia šią čia-būties struktūrą, jis tampa vieta, kur ta struktūra pasireiškia kaip tiesa“ (149).

Autorius nurodo, kad postmodernieji diskursai apie meną apskritai suproblemina *realijų, atitikmenų* ieškojimą. Čia svarbus darosi ir romantinės prigimties mitologemų, vartotojų visuomenėje tapusių reklaminiais „kūrybos“ spektaklių rūbais, aptarimas. (Atskiro svarstymo reikalautų ir kita įdomi tema: ar, pavyzdžiui, mokslas reklaminėje vartotojų visuomenėje gali tapti romantinės prigimties mitologema?)

Kaip jau minėta, Vytauto Rubavičiaus knygoje atskleidžiami įdomūs ryšiai tarp hermeneutikos ir postmodernizmo, o ypač jie svarbūs turint mintyse subjekto išcentrinimo tematiką. Kalbama apie *teksto savarankiškumą* teksto autoriaus atžvilgiu, nors kartu ir aptinkant daugiopų perskaitymų galimybes, kurias sužadina tekstas. Tačiau šioje perskaitymų įvairovėje tebėra svarbus sociologinio pobūdžio klausimas: jeigu prasmių konstravimo šaltinis galiausiai atsiskleidžia *savarankiškai besiplėtojančiuose tekstuose*, koks yra paskiro, individulauš, kūrejo vaidmuo?

Ar galima sakyti, kad prasmių kūrimas susijęs ne su intencionaliai veikiančiu subjektu, bet veikiau su kultūros prasmėmis, kurias paprasčiausiai tik aptinka ir pakartotinai atkuria

skaitytojai? Ar patys „tekstai“ (pavyzdžiui, visuomenė kaip „tekstas“) kuria ir atkuria, rašo ir perrašo save, ar čia svarbios ir paskirų socialinių veikėjų intencijos? Tai jau iš dalies sociologiniai, bet ne tik filosofinės hermeneutikos klausimai. Ir, ko gero, svarbiausia tai, kad šiuos (ir kitus) klausimus žadina skirtingos knygos perskaitymo galimybės. Tai ir sudaro tą pačią hermeneutinę tradicijos tąsą, įskaitant ir galimą kritiką, kuri galėtų papildyti čia aptariamą tradiciją.²

Recenzijos pabaigoje reikėtų pažymėti, kad Vytauto Rubavičiaus knyga parašyta aiškia, skaidria kalba. Kaip ir visais panašiais atvejais, autorius neišvengiamai įtraukia ir lietuvių kalbos naujadarus. Dėl kai kurių iš jų „tinkamumo“ (tai konvencinis dalykas) galbūt verta ir diskutuoti: pavyzdžiui, „įtarpuotus“ (42), „išreferentinta“ (206), „savipatumo“ (209), „ištikrovintas“ (240). Tačiau tai, žinoma, diskusijų, kurių svarbūs dalyviai, turėtų būti (bet, deja, nėra) kalbininkai, klausimas.

Svarbiausia, kad aptariamoji knyga skatina mąstyti, kelti problemas, bandyti atsakyti į jas ir, žinoma, abejoti. Kaip ir abejoja pats knygos autorius, viena vertus, formuluodamas idealų šiuolaikinio mokslo tipą:

„Policentriniame moksle vyrauja hermeneutinio dialogo kultūra: teorijos ne konkuruoja, norėdamos užsiimti vienintelę „tiesos“ skelbėjos vietą, o sugyvena, nepaliaudamos kalbėtis“.

Kita vertus, čia pat pridurdamas – „Tiesa, sugyvenimas yra sąlygiškas: mokslinės koncepcijos ar net pavieniai tyrinėtojai šiuo metu veikia institucinių galių ir finansavimo kanalų sąveikos terpėje. Tyrinėjimai, projektai privalo būti pateikiami tiems, nuo kurių priklauso finansavimas, tad jie turi būti įvilkti į „perspektyvumo“, „aktualumo“, „pagrįstumo“ ir pan. rūbą“ (88).

Kaip tik šioje maskuojančioje *galios* ir *tiesos* santykių aplinkoje išryškėja abejojančios hermeneutinės kultūros, kurios svarbūs dėmenys konceptualiai analizuojami Vytauto Rubavičiaus knygoje, svarba.

² Yra dar vienas intriguojantis klausimas. Nepaisant skirtumų, postmodernizmo kryptys siekia dekonstruoti *pagrįstumo, tikrumo, universalumo* ir pan. sąvokas. Tuo tarpu *Verstehen*, pagrindinė hermeneutikos sąvoka yra būtent *universaliojo pažinimo* pretenzija. Tekstinės interpretacijos yra procedūros, kurių paskirtis - ieškoti *pagrindžiamų* atsakymų. Šiuo požiūriu postmodernizmas yra visiška hermeneutikos priešybė, kadangi abejoja pačia pagrindimo galimybė.

Literatūra:

Adomonis, Edmundas. 1999. "Prieš episteminių reliatyvizmą". Kn.: *Tradicija ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Vilnius: Aidai.

Ališanka, Eugenijus. 2001. *Dioniso sugrįžimas. Chtoniškumas, postmodernizmas, tyla*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Andrijauskas, Antanas. 1995. "Postmodernizmo ištakos ir "neklasikinių" diskursų erdvė". Kn.: *Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra*. Vilnius: Taura.

Habermas, Jürgen. 1984. *The Theory of Communicative Action. Vol. 1, Reason and the Rationalization of Society*.

Boston: Beacon Press.

Kinčinaitis, Virginijus. 2001. *Interpretacijos. Postmodernizmas, vizualinė kultūra, dailė*. Šiauliai: "Saulės delta".

Nekrašas, Evaldas. 1998. "Postmodernizmas ir pozityvizmas", *Problemos* 53: 25-33.

Tereškinas, Artūras. 2002. "Keistų erdvių beieškant: tarp kūnų, fantazijų ir galios įvaizdžių". Kn.: *Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje* (sudarė Artūras Tereškinas). Vilnius: Baltos lankos.